název hlavního tematického celku

barevně odlišená veršová schémata

zdroj úryvku

úryvky z krásné literatury

Jaro k nám již přiletělo z ráje,
—∪ — ∪—∪—∪—∪
ztál již z řeky led a z hory snih;
— ∪ —∪ —∪—∪ —
vlažným dechem v zkřehlé život háje
— ∪ — ∪ — ∪—∪—∪
dmýchá plaše zimu jarní jih.
— ∪ —∪—∪—∪—
Otevřela dobrá mátě, země
—∪—∪—∪ —∪ —∪
slunci, otci tvorů, plodný klín;
—∪—∪—∪ —∪ —
již se rodí, kvítí, zdárné plémě,
—∪—∪—∪ —∪ —∪
již i vzchází žíto, mák i kmín.
—∪ — ∪—∪ —∪ —

Puchmajer, A. J. Zvobyt v kraji

V ukázce je úplná realizace schématu v pěti verších (ve třetím, čtvrtém, šestém, sedmém a osmém). V prvním verši není na čtvrté silné pozici přízvuk (tj. na sedmé slabice verše) a na druhé slabé pozici (tj. na čtvrté slabice verše) je přízvuk jednoslabičného slova. Podobně je to i ve druhém (přízvuk jednoslabičného slova na první slabé pozici) a pátém verši (chybí přízvuk na druhé silné pozici).
Jednalo se o ukázku ze začátků novočeské poezie, která se vyznačovala poměrně slným dodržováním metrického schématu. Podívejme se nyní na pětistopý trochej Františka Ladislava Čelakovského (pravý sloupec).

Duch šlechetný předrahé po vlasti,
— ∪ — ∪ —∪— ∪ —∪
buď kde buď vždy s touhou zápasí;
— ∪ — ∪ —∪—
žádná rozkoš a vnada cizinská
—∪ —∪—∪—∪— ∪
svatý plápol tento neshasí;
—∪—∪ —∪—∪—
byť osud mu všecku bláhu přál,
—∪— ∪ —∪ —∪ —
k heslu jeho každý volně stál,
— ∪ —∪ —∪ —∪ —
tajná moc ho předce tam pudí,
—∪ — ∪ —∪ — ∪—
rozmilý kde národ jeho dlí.
— ∪— ∪ —∪ —∪ —

Čelakovský, F. L. Touha po vlasti

Úplná realizace trochejského metrického schématu je jen v jednom verši (v šestém), zbylé verše nejenom že trochejskou normu zcela nenaplňují (např. druhý verš), ale dokonce ji i porušují. Jedná se o velmi nepravidelný pětistopý trochej. Je oprávněné se ptát, co je příčinou této nepravidelnosti. Obecně se může jednat o autorovu neznalost normy, o ledabylost, ale také o záměr (nebo o dobově příznačný rys — určitá období se vyznačovala záměrným nedodržováním metrického schématu). V tomto konkrétním případě je to nejspíše souhra dvou motivací: báseň je určena ke zpěvu a hudební realizace může zvukovou podobu jednotlivých slabik pozměnit. Druhou okolností je to, že Čelakovský psal v době, která měla k realizaci metrického schématu velmi volný přístup, což souviselo s touhou napodobit rytmus lidové písně, případně s romantickým gestem vyjadřujícím opovržení pravidly a normami, které spoutávají tvůrčího génia.

Druhy verše

Hexametr a pentametr

Hexametr je klasický verš starověké **řecké** a **římské** poezie (používal se zejména v eposech). Jedná se o časoměrný nerýmovaný **šestistopý daktyl** (*hexa* je řecky šest), v němž se bohatě uplatňovaly cézury a diereze. Metrické schéma hexametru vypadá takto:

— ∪∪| — ∪∪| — ∪∪| — ∪∪| — ∪∪| — —

Všechny daktylské stopy kromě páté mohly být nahrazeny **spondeji** (— —), což jsme naznačili podtržením obloučků. Pátá stopa musela být daktylská a šestá spondejská. Poslední dvě stopy tvoří tzv. **herojskou klauzuli**.

Český časoměrný hexametr

Poslední slabika verše je volná, tj. může být dlouhá, nebo krátká.

Mhou klenutý strope, odvážným ve blankytu rozpjat
— ∪∪|— ∪ ∪|——|— —|—∪ ∪|— ∪
obloukem! tobě pozdravení a radosti přináším
——|— ∪∪|— ∪ ∪|—∪∪|—∪ ∪|——

Polák, M. Z. Vznešenost přírody

Sylabotónický hexametr vznikl jako nápodoba časoměrného hexametru, a to tak, že rytmus nebyl založen na organizaci dlouhých a krátkých slabik, ale na organizaci slabik přízvučných a nepřízvučných.

V české poezii je hexametr vnímán jako vznešený verš a používal se především v překladech z antické literatury. Není-li užit v překladech, pak obvykle s odkazy na antické eposy, respektive antickou kulturu obecně.

Pentametr by měl, jak napovídá jeho název odvozený z řeckého *penta* (pět), být verš pětistopý, ale není tomu tak (poněkud zavádějící pojmenování je odvozeno z jiného členění verše, než o které se v tomto výkladu budeme opírat). Jedná se o šestistopý daktyl, jehož metrické schéma vypadá takto:

— ∪∪| — ∪∪| —|— ∪ ∪|— ∪ ∪|—

Pentametr se samostatně v podstatě neužíval, spojoval se s hexametrem, s nímž tvořil **elegické distichon** (elegické dvouverší).

České časoměrné elegické distichon

Aj zde leží zem ta, před okem mým smutně slzícím,
— ∪ ∪|— —|— ∪ ∪|— —| — ∪ ∪|——
někdy kolébka, nyní národu mého rakev.
— ∪ ∪|—∪ ∪|—|—∪∪|—∪ ∪|—

Kollár, J. Slávy dcera

Český sylabotónický hexametr

Zlaté poklady tvé kde jsou a stříbrné skrejše,
—∪ —∪∪ — ∪ —∪—∪ ∪ —∪
kteréž veškeren svět tvým vítězným odváděl sborům? —
— ∪ —∪∪ — ∪ —∪ ∪ —∪∪ — ∪

Polák, M. Z. Bendrky

Alexandrin

Alexandrin je klasický verš **francouzské** literatury, byl nazván podle užití ve středověkých veršovaných románech o Alexandru Velikém. Ve francouzštině se jedná o dvanácti- až třináctislabičný verš s cézurou po šesté slabice (jedná se tedy původně o verš sylabický, nikoli sylabotónický). Vzhledem k tomu, že je ve francouzštině přízvuk na poslední slabice slova, byla šestá a poslední slabika verše přízvučná, což vyvolávalo dojem rytmické vzestupnosti, a ze sylabického alexandrinu se v literaturách užívajících sylabotónický systém stal **šestistopý jamb s cézurou po třetí stopě** (člení se tedy na 6 + 6 nebo 6 + 7 slabik).

Český sylabotónický alexandrin

Prach ostrý chudoby ji v tváři krásu šlehal
∪ — ∪ —∪— ∪ — ∪ —∪ —∪
a řezal do očí a v slzách zánět hasil
∪—∪—∪—∪ — ∪ —∪ —∪

Březina, O. Moje matka

Diereze a cézura, s. 38

Alexandrin je v české literatuře často pokládán za verš exkluzivní, slavnostní, oblíbený byl zejména v obdobích, která nějak odkazovala na francouzskou kulturu (symbolismus, dekadence).

výkladový text

obrazový doprovod

název kapitoly

vysvětlující komentáře k jevům demonstrovaným v úryvcích

název podkapitoly

odkaz na jiné místo v učebnici